

УДК 908:913 + 379.85:[374–057.874]

Є.В. Копилець

Полтавський обласний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ГУРТКА «ГЕОГРАФІЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО» НОВОГО ПОКОЛІННЯ: ДОСЯГНЕННЯ І НЕВИРІШЕНІ ПРОБЛЕМИ

Проаналізовано сильні та слабкі сторони нової навчальної програми гуртка «Географічне краєзнавство». Встановлено, що нова програма значно краще відповідає сучасним вимогам до організації навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах, більшою мірою суголосна актуальним методичним тенденціям та нормативній базі, ніж аналогічна програма попереднього покоління. Однак доцільно продовжити роботу над нею, щоб усунути досить суттєві методичні прорахунки.

Ключові слова: гурток географічного краєзнавства, навчальна програма гуртка.

Е.В. Копилець

УЧЕБНАЯ ПРОГРАММА КРУЖКА «ГЕОГРАФИЧЕСКОЕ КРАЕВЕДЕНИЕ» НОВОГО ПОКОЛЕНИЯ: ДОСТИЖЕНИЯ И НЕРЕШЁННЫЕ ПРОБЛЕМЫ

Проанализированы сильные и слабые стороны новой учебной программы кружка «Географическое краеведение». Установлено, что новая программа гораздо лучше соответствует современным требованиям к организации учебно-воспитательного процесса во внешкольных учебных заведениях, в большей степени созвучна актуальным методическим тенденциям и нормативной базе, чем аналогичная программа предыдущего поколения. Однако целесообразно продолжить работу над ней, чтобы устранить довольно существенные методические просчёты.

Ключевые слова: кружок географического краеведения, учебная программа кружка.

Е. Копылец

A NEW GENERATION OF CURRICULUM FOR CIRCLES OF GEOGRAPHICAL REGIONAL STUDIES: ACHIEVEMENTS AND UNSOLVED PROBLEMS

The strengths and weaknesses of the new curriculum for circles of geographical regional studies have been analyzed. It has been found out that the new program meets modern requirements for the organization of non-formal education far better, it is more consistent with current methodological trends and the regulatory framework than the similar one from the previous generation. However, it is advisable to continue working on it to resolve fairly significant methodical shortcomings.

Keywords: a circle of geographical regional studies, curriculum for a circle.

Вступ. Вихідні передумови. Завершується другий рік масового впровадження у позашкільну освіту навчальної програми гуртка географічного краєзнавства [10], підготовленої працівниками Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді (УДЦТКУМ) з використанням матеріалів орієнтовної програми гуртка «Географи-краєзнавці» зразка 1996 р. [4]. Нова програма отримала позитивні відгуки методичної ради УДЦТКУМ (протокол № 1 від 19.03.2012 р.) та Науково-методичної комісії з позашкільної освіти Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (протокол № 2 від 21.03.2012 р.). Листом МОНмолодьспорту України від 02.04.2012 р. № 1/11-4293 ії (у складі збірника «Програми з позашкільної освіти: туристсько-краєзнавчий напрям») схвалено до видання з грифом «Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України». Це перша і досі єдина за часи незалежності України грифована навчальна програма гуртка географічного краєзнавства зазначеного напрямку, вона виконує функції типової програми.

За офіційною інформацією УДЦТКУМ, у 2012 р. в державі налічувалося 780 гуртків географічного краєзнавства, які відвідували 12 356 вихованців [5]. Проте впродовж останніх десятиліть методичні засади створення програм із географічного краєзнавства для гуртків позашкільних навчальних закладів не обиралися предметом спеціального дослідження і зазвичай розроблялися побіжно. Відповідно, не всі їхні аспекти розроблені на однаковому рівні. Так, посібник С.В. Бабкової та В.В. Обозного «Географічне краєзнавство у Малій академії наук: навчання і пошукова робота» [1], як видно вже з його назви, виконаний у руслі дослідницько-експериментального напрямку позашкільної освіти. Кілька гурткових програм з географічного краєзнавства піддано аналізу у монографії В.С. Бугрія [3]. Проте, оскільки автор розглядав роботу гуртків у контексті дослідження розвитку системи вітчизняного шкільного краєзнавства другої половини ХХ – початку ХХІ ст., вони репрезентували позапрограмане шкільне краєзнавство (не передбачене навчальними програмами з шкільних предметів); особливості позашкільної географічної освіти залишилися поза увагою науковця.

Мета статті. За час, що минув від початку впровадження нової версії програми гуртка географічного краєзнавства, досить виразно виявилися і її безперечні переваги, і певні недоліки. Тож ми, маючи досвід як створення власних навчальних програм для гуртків географічного краєзнавства [7, 9], так і роботи за відповідними програмами, запропонованими УДЦТКУМ, вважаємо за доцільне стисло викласти власне бачення сильних та слабких сторін типової програми гуртка «Географічне краєзнавство».

Вклад основного матеріалу. Метою програми декларовано набуття особистістю компетентностей у процесі занять географічним краєзнавством. Дослідження О.В. Биковської засвідчило, що застосування компетентнісного підходу виправдано розглядати як передумову підвищення ефективності методики позашкільної освіти; при цьому фахівцем запропоновано вважати базовими пізнавальну, практичну, творчу та соціальну компетентності [2]. Проте здійснена розробниками програми інтерпретація цих компетентностей не вичерпує освітньо-виховного потенціалу гурткової роботи з географічного краєзнавства. Зокрема, ековиховна складова обмежена «уміннями досліджувати та раціонально використовувати природні ресурси, вивчати природні багатства рідного краю» [10, с.5] у рамках пізнавальної компетентності і «збереженням та примноженням природних багатств» [10, с.5] у рамках соціальної компетентності. Як бачимо, у програмі не враховано властиве сучасній теорії екологічної освіти і виховання зростання уваги до нематеріальних цінностей природи та її самоцінності.

Основні завдання програми, які виражені в пояснювальній записці через характеристику особливостей зазначених компетентностей, частково дублюються прогнозованим результатом, але не повністю з ним узгоджені. Так, формування практичної компетентності передбачає уміння «досліджувати, проводити пошукові роботи, уміти описувати досліджувані об'єкти, у т. ч. природні..., вивчати мікроклімат, готувати колекції та гербарії, оформляти польовий зошит і щоденник досліджень ...» [10, с.5]. Водночас у прогнозованому результаті відсутній блок умінь здійснювати польові дослідження: учні лише повинні навчитися «працювати з краєзнавчою та спеціальною літературою в архівах та інших наукових установах» [10, с.16]. Викликає сумнів рішення розробників віднести підготовку науково-дослідницьких та пошукових робіт до творчої компетентності, а участь у конкурсах науково-дослідницьких робіт, конференціях тощо — до практичної. Гадаємо, цих суперечностей можна було б уникнути, давши у пояснювальній записці лише загальну характеристику компетентностей, а конкретизувати її прогнозованим результатом наприкінці програми.

Прогнозований результат сформульований для вихованців, які закінчили трирічне навчання у гуртку. На нашу думку, з огляду на необхідність розра-

ховувати та контролювати динаміку навчальних досягнень гуртківців [8], це крок назад порівняно з програмою 1996 р., де основні вимоги до знань і вмінь учнів були подані наприкінці кожного року навчання. Вимоги до рівня досягнень у новій програмі подекуди аж надто абстрактні («учні повинні знати: географічні терміни; ... основні напрями географічних досліджень» [10, с.16]), хоча перспектива підсумкового контролю навчальних досягнень вихованців та видачі випускникам свідоцтва про позашкільну освіту спонукає до конкретики в означеному питанні.

При створенні нової програми, відповідно до Положення про позашкільний навчальний заклад, ураховано градацію творчих об'єднань за рівнями: програма розроблена для гуртків основного рівня. Стисло характеризуючи запропонований методичний інструментарій, розробники зазначають, що вибір методів навчання залежить від віку гуртківців. Хоча про вік потенційних вихованців у програмі нічого не сказано, зрозуміло, що це, як правило, молодші, середні та старші підлітки. Методи навчання, рекомендовані для реалізації програми, класифіковано за типом пізнавальної діяльності. Пояснювальна записка не дає чіткої відповіді, які з методів розробники програми рекомендують використовувати у роботі з кожною із зазначених вікових груп; залишається припустити, що рівень пізнавальної активності та самостійності у навчанні зростає з віком. Номенклатурний перелік методів навчання викликає певні зауваження: так, дискусію чомусь віднесено до пояснювально-ілюстративних методів, хоча далі окремо йдеться про дискусійні, проблемно-пошукові методи навчання.

Розробники програми рекомендують чергувати теоретичні і практичні заняття та зазначають, що орієнтовне співвідношення теоретичних і практичних годин становить 1 : 6. Однак незрозуміло, як можливо дотримати це співвідношення, якщо програмою першого року навчання передбачено 56 теоретичних і 160 практичних годин, другого року — відповідно 78 і 138, третього — 64 і 152. Взагалі ж, на нашу думку, усталений поділ занять на теоретичні та практичні є досить умовним, адже і до багатьох тем, які вважаються теоретичними, можливо і потрібно привносити елементи практики.

Суттєвою перевагою аналізованої програми порівняно з програмою попереднього покоління є відведення у тематичному плані окремих годин на підготовку до масових заходів та на участь у них. Водночас зауважимо, що на підведення підсумків багатоденної туристсько-краєзнавчої подорожі, якою завершився попередній навчальний рік, у програмі другого року навчання відводиться менше 2 годин, а в програмі третього року навчання його взагалі окремо не передбачено (для порівняння: у синхронно розробленій програмі гуртка «Історичне краєзнавство» другого року навчання на підведення підсумків краєзнавчої експедиції ви-

ділено 12 годин, третього року навчання – 20 годин [11]).

Власне географічне наповнення нової версії програми не надто змінилося, хіба що першого року навчання посилено природоохоронну складову: з'явилася 12-годинна тема «Охорона навколишнього природного середовища» (заради цього довелося суттєво скоротити обсяг топографічної підготовки юних географів-краєзнавців). З іншого боку, другого року навчання додано матеріал про методи географічних досліджень (18 годин) – за рахунок усунення теми «Вивчення ґрунтового-рослинного покриву та тваринного світу», якою передбачалося і опанування теоретичних відомостей щодо охорони природи та виконання практичної природоохоронної роботи.

Ми вже висловлювали сумнів щодо доцільності відходу від усталеної в методиці навчання географії послідовності подачі навчального матеріалу (наближено до «ряду Сонцева»), започаткованого у позашкільній освіті ще класичною програмою гуртка «Географи-краєзнавці» Я.Б. Галкіна [6]. Це певною мірою властиво і новій програмі гуртка географічного краєзнавства: як і в програмі Т.М. Василенко, першого року навчання тема «Рельєф, ґрунти, рослинний і тваринний світ свого краю» передує темі «Геологічна будова краю». Заради об'єктивності зауважимо, що у програмі другого року навчання подібну інверсію усунуто.

У новій програмі є і низка некоректностей змістового наповнення, частина з яких залишилася у спадок від програми попереднього покоління. Наприклад, під час вивчення геології краю першого року про мінерали згадується лише побіжно, натомість другого року передбачене вивчення мінералів, їх фізичних властивостей та класифікації, але зовсім не йдеться про гірські породи. Упродовж опанування програми з генетичних типів гірських порід пропонується вивчати тільки магматичні та метаморфічні. Тлумачення заповідників і заказників як «форм збереження окремих ділянок незайманої природи для наукових досліджень» [10, с.8] не є вичерпним, а об'єкти категорії «заповідні ландшафтні парки» (до них передбачається здійснити екскурсію) взагалі відсутні у природно-заповідному фонді України.

Програма попереднього покоління була розрахована на 2 роки навчання: передбачалося, що керівник гуртка сам розробить програму третього року навчання відповідно до уподобаного вихованцями напрямку краєзнавчого чи науково-дослідницького пошуку. Нова програма - трирічна, проте вона фактично реалізує той же принцип, даючи педагогу можливість самостійно добирати на третій рік наповнення розділу «Краєзнавство. Пошуково-дослідницька робота». Схвалюємо такий підхід, але, на нашу думку, пропоноване розробниками наповнення зазначеного розділу є складним для гуртка основного рівня, тим більше, з огляду на те, що вихованцями гуртка можуть бути 12–13-річні підлітки. Зауважимо також, що, як нам здається, доцільніше було б опанувати поняття факту, моделі, закону, гіпотези, вправлятися у методах географічних досліджень тощо (тема «Форми та засоби наукового пізнання», 32 години) не абстраговано, а в рамках роботи над конкретною пошуковою темою.

Наприкінці програми гуртка вміщено досить репрезентативний перелік літератури, рекомендованої педагогам та учням. Проте у ньому чомусь фігурує шкільна програма з географії у редакції 2001 р., яка вже кілька років не використовується у загальноосвітніх початкових закладах.

Висновки та перспективи подальших пошуків. Підсумовуючи, відзначимо: нова програма гуртка «Географічне краєзнавство» значно краще відповідає сучасним вимогам до організації навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах, більшою мірою суголосна актуальним методичним тенденціям та нормативній базі, ніж аналогічна програма попереднього покоління. Однак, з огляду на статус типової програми, доцільно продовжити роботу над нею, щоб усунути певні прорахунки і недоречності як у змістовій, так і у власне методичній частинах та оптимізувати програму. Загалом же методичні засади створення програм із географічного краєзнавства для гуртків позашкільних навчальних закладів потребують окремого ретельного дослідження.

**Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор М.В. Гриньова**

Література:

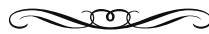
1. Бабкова С.В. Географічне краєзнавство в Малій академії наук: навчання і пошукова робота / С.В. Бабкова, В.В. Обозний. – К.: ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1998. – 337 с.
2. Биковська О.В. Теоретико-методичні основи позашкільної освіти в Україні: Автореф. дис. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.01 - Загальна педагогіка та історія педагогіки / О.В. Биковська. – К., 2008. – 44 с.
3. Бугрій В.С. Шкільне краєзнавство в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.): Монограф. / В.С. Бугрій. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2011. – 340 с.
4. Василенко Т.М. Географи-краєзнавці / Т.М. Василенко // Орієнтовні навчальні програми туристсько-краєзнавчих об'єднань учнівської молоді / За заг. ред. Ю.В. Штангея. – К.: ІЗМН, 1996. – С. 178–190.
5. Інформація про стан розвитку дитячо-юнацького туризму і краєзнавства в Україні / Укр. держ. центр туризму і краєзнавства учнів. молоді. – К., 2013. – 36 с.

6. Копилець Є.В. Географічна підготовка у гуртках туристсько-спортивного профілю / Є.В. Копилець // Полтавщина – земля моя свята: Зб. кращих наук. статей IV обл. наук.-практ. краєзнав. конференції учнів. молоді. – Полтава: ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2013. – С. 48–61.
7. Копилець Є.В. Міські природознавці: Орієнтовна програма географ. гуртка. 6 кл. (216 год.) / Є.В. Копилець // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2010. – № 24. – С. 15–22.
8. Копилець Є.В. Проблема підсумкового контролю навчальних досягнень вихованців туристсько-краєзнавчих об'єднань позашкільних навчальних закладів / Є.В. Копилець // Гуманіт. вісн. Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-ту ім. Г. Сковороди. – Переяслав-Хмельницький: ФОП Кузьмичова Р.Ю., 2011. – Вип. 20. – С. 59–61.
9. Копилець Є.В. Програма гуртка географічного краєзнавства. 6 кл. (216 год.) / Є.В. Копилець // Географія. – 2007. – № 17. – С. 31–38.
10. Програма гуртка «Географічне краєзнавство». Основний рівень / Н.І. Колодько, Д.Г. Омельченко // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2012. – № 40. – С. 5–17.
11. Програма гуртка «Історичне краєзнавство». Основний рівень // Історія України. – 2013. – № 14. – С. 8–21.

УДК 911.3+528.8 (477)

А.О. Корнус

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

КАРТОГРАФУВАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ СТРУКТУРИ ВАЛОВОЇ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ СОЦІОГЕОСИСТЕМ УКРАЇНИ

Викладено результати регіонального аналізу структури валової доданої вартості за видами економічної діяльності. На підставі аналізу співвідношення валової доданої вартості, що створена у первинному (сільське і лісове господарство, рибництво), вторинному (добувна і обробна промисловість та будівництво) і третинному (галузі, що надають послуги) секторах економіки, розроблено типологію регіонів України. З'ясовано тенденції змін, що мали місце в економічній підсистемі регіональних соціогеосистем України. Утворено серію карт динаміки валової доданої вартості з виділенням дев'яти типів її регіональних макроструктур.

Ключові слова: валова додана вартість, картографування динаміки, серія карт, соціогеосистеми.

А.А. Корнус

КАРТОГРАФИРОВАНИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ СТРУКТУРЫ ВАЛОВОЙ ДОБАВЛЕННОЙ СТОИМОСТИ РЕГИОНАЛЬНЫХ СОЦИОГЕОСИСТЕМ УКРАИНЫ

Изложены результаты регионального анализа структуры валовой добавленной стоимости по видам экономической деятельности. На основе анализа соотношения валовой добавленной стоимости, созданной в первичном (сельское и лесное хозяйство, рыбоводство), вторичном (добывающая и обрабатывающая промышленность и строительство) и третичном (отрасли, предоставляющие услуги) секторах экономики, разработана типология регионов Украины. Выявлены тенденции изменений, имевших место в экономической подсистеме региональных социогеосистем Украины. Создана серия карт динамики валовой добавленной стоимости с выделением девяти типов её региональных макроструктур.

Ключевые слова: валовая добавленная стоимость, картографирование динамики, серия карт, социогеосистемы.

A. Kornus

MAPPING OF STRUCTURAL TRANSFORMATION OF GROSS ADDED VALUE OF UKRAINE'S REGIONAL SOCIAL GEOSYSTEMS

The article presents the results of a regional analysis of the structure of gross added value by economic activity. Based on the analysis of the ratio of gross added value created in the primary (agriculture, forestry, fisheries), secondary (mining, manufacturing and construction) and tertiary (service industries) sectors of economy a typology of the Ukraine's regions has been developed. Patterns of changes that have taken place in the economic subsystem of regional social geosystems of Ukraine have been established. A series of maps of gross added value dynamics with the selection of nine types of its regional macrostructures was created.

Keywords: gross added value, mapping of dynamics, series of maps, social geosystems.